

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Єрмакова О.А., старший науковий співробітник відділу соціально-економічного розвитку приморських регіонів Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, к.е.н.

Для забезпечення конкурентоспроможності регіону важливими є не тільки показники його економічного потенціалу, але й ефективність соціальної політики, спрямованої на розвиток людського капіталу, та інституційної політики, спрямованої на розвиток інститутів соціалізації.

Поняття соціального капіталу охоплює в собі не лише взаємовідносини між людьми, але й широкий спектр цілком конкретних переваг, які обумовлені довірою, взаємодією, обміном інформацією, співпрацею в рамках соціальних мереж. Соціальний капітал є суспільним ресурсом, на відміну від людського капіталу, який включає до себе індивідуальні активи. Соціальний капітал можна назвати і суспільним капіталом. Все, що перетворює окремих індивідів в суспільство, в соціум – це і є соціальний капітал.

Ефективна економічна політика держави та регіону є необхідною передумовою накопичення соціального капіталу. Рівень благополуччя населення є важливим фактором розвитку соціального капіталу території. Тут має місце протиріччя: вирішення проблем, пов'язаних із виживанням сім'ї, перешкоджає розвитку соціального потенціалу особистості. При цьому саме завдяки соціальному капіталу можливим є покращення благополуччя.

Ідеологія регіональної політики накопичення соціального капіталу регіону полягає у наступному: соціальний капітал, який існує в регіоні на індивідуальному рівні, розширити до меж загально регіональної громади шляхом залучення громадян до процесу прийняття рішень стратегічного значення, до розробки та реалізації регіональної політики соціально-економічного розвитку. Крім того, регіональна політика розвитку соціального капіталу має передбачати заходи щодо зміцнення соціальної єдності та громадянської свідомості мешканців регіону.

Формування суспільства позитивного соціального партнерства і рівноваги можливе за умови консолідації спільних та індивідуальних цілей і, в ідеалі, наближення до соціального оптимуму – коли досягнення індивідуальних цілей веде до досягнення спільних цілей, і навпаки - підпорядкування економічних процесів інтересам розвитку людини.

З метою здійснення комплексної оцінки соціального капіталу регіонів Українського Причорномор'я нами було розроблено Індекс соціального капіталу, який складається зі статистичних даних та окремих показників, що враховуються при розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності Фондом «Ефективне управління», та мають відношення до соціального капіталу (табл. 1). За Індексом соціального капіталу лідером виявилась Миколаївська область, а аутсайдером – Одеська область (рис. 1).

Таблиця 1

Показники, що враховано при розрахунку Індексу соціального капіталу

<i>Дані Держкомстату</i>	<i>Дані Звіту про конкурентоспроможність регіонів України (Фонд ефективного управління)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Середньомісячна номінальна ЗП, грн • Безробіття населення у віці 15-70 років, % до екон.акт. населення • Очікувана тривалість життя, роки • Відсоток сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку, до загальної чисельності населення, % • Відсоток відвідувачів театру до чисельності економічно активного населення, % • Частка населення із загальними доходами нижче прожиткового мінімуму, % • Охоплення освітою дітей шкільного віку • Відсоток інвалідів у віці старше 18, які навчаються в ВНЗ, % • Активність на виборах • Частка працевлаштованих інвалідів • Кількість членів громадських організацій • Частка дітей-сиріт серед населення у віці 0-15 років • Коефіцієнт злочинності (кількість злочинів на 100000 наявного населення) • Коефіцієнт самогубств (на 100 тис. наявного населення) • Доступність медицини (відсоток тих, хто не зміг при необхідності отримати мед.послуги, придбати ліки та приладдя) 	<ul style="list-style-type: none"> • Довіра суспільства до політиків • Хабарі • Незалежність судової системи • Ефективність правової системи при врегулюванні протиріч • Фаворитизм в рішеннях чиновників • Витрати бізнесу через злочинність • Доступність дослідних та освітніх послуг • Інтернет-користувачі на 100 чол. • Співробітництво у відносинах робітник-роботодавець • Рівень розвитку бізнес-кластерів • Співробітництво університетів та бізнесу в НДДКР

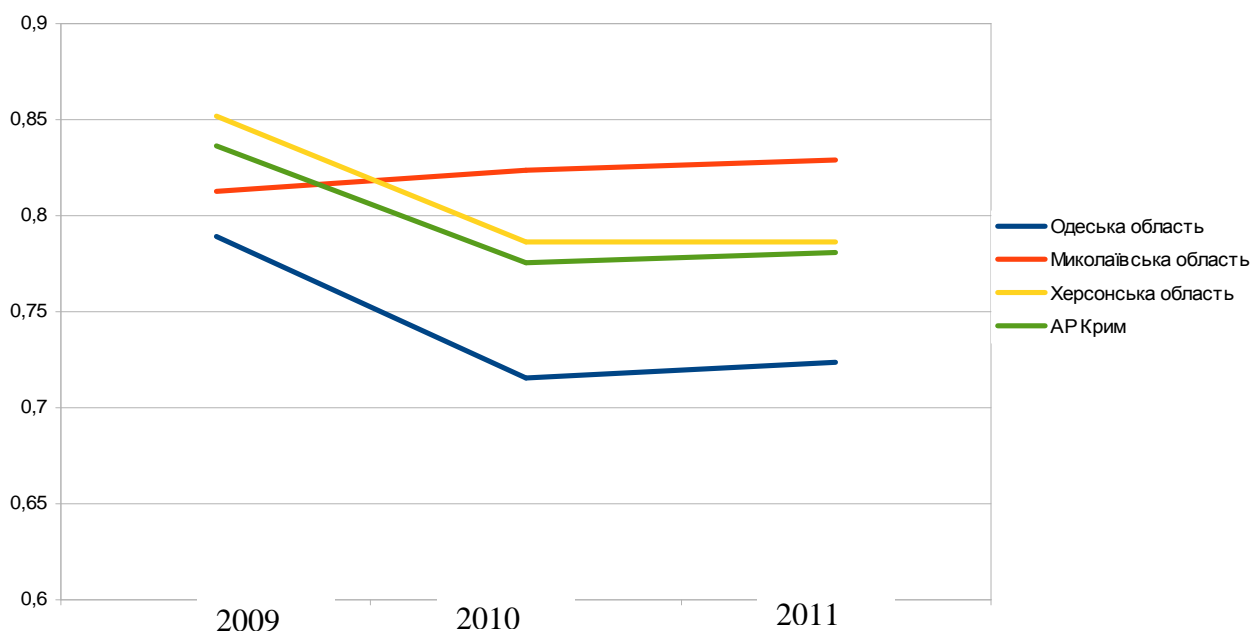

Рис. 1. Індекс соціального капіталу регіонів Українського Причорномор'я в 2009-2011 рр.

Розглянемо стан соціального капіталу в регіонах Українського Причорномор'я детальніше за окремими його складовими.

Людський капітал. В цілому за Індексом людського розвитку, який щорічно розраховується Державною службою статистики України за методикою ПРООН [1], лідером серед регіонів Українського Причорномор'я є АР Крим – 8 позиція серед 27 регіонів України в 2011 р., далі йдуть Херсонська область – 13 позиція, Миколаївська область – 15, і аутсайдером є Одеська область – 20. Динаміка Індексу людського розвитку регіонів Українського Причорномор'я за 12 років представлена на рис. 2

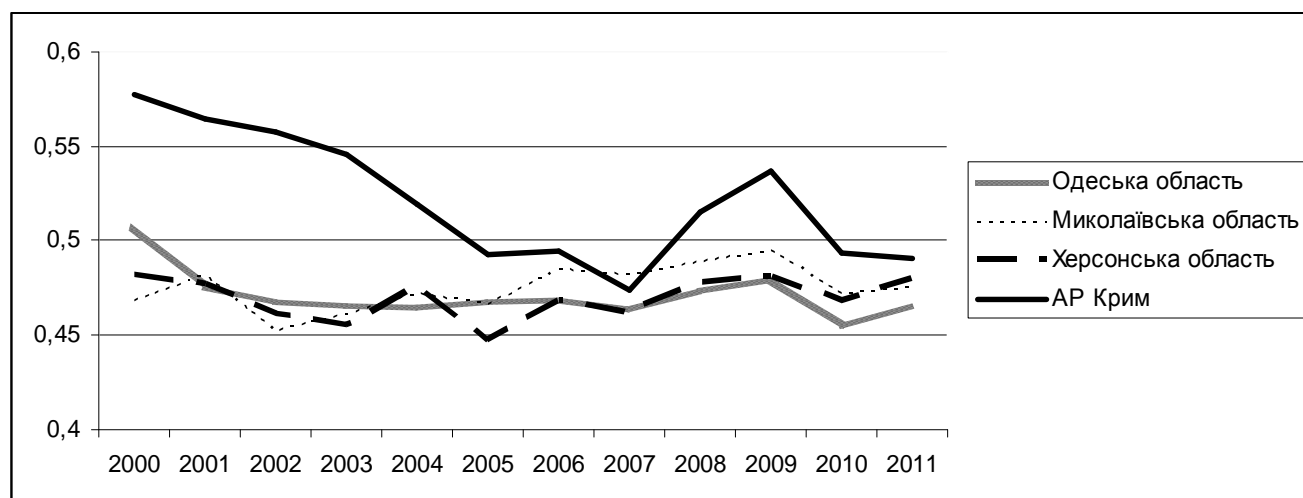

Рис. 2. Динаміка Індексу людського розвитку регіонів Українського Причорномор'я у 2000-2011 рр.

Динаміка зміни Індексу є відносно синхронною у досліджуваних регіонах. У 2000-2004 рр. відбувалося стрімке падіння значення Індексу, у 2005-2009 рр. спостерігалось хвилеподібне зростання, в 2010 р. відбувся різкий спад, і у 2011 р. намітилась ледь помітна тенденція до зростання.

Порівняння суб-індексів Індексу людського розвитку (рис. 3) виявило, що всі регіони Українського Причорномор'я мають відносно високі показники розвитку ринку праці та екологічної ситуації, Одеська область лідирує серед досліджуваних регіонів за суб-індексом рівня освіти.

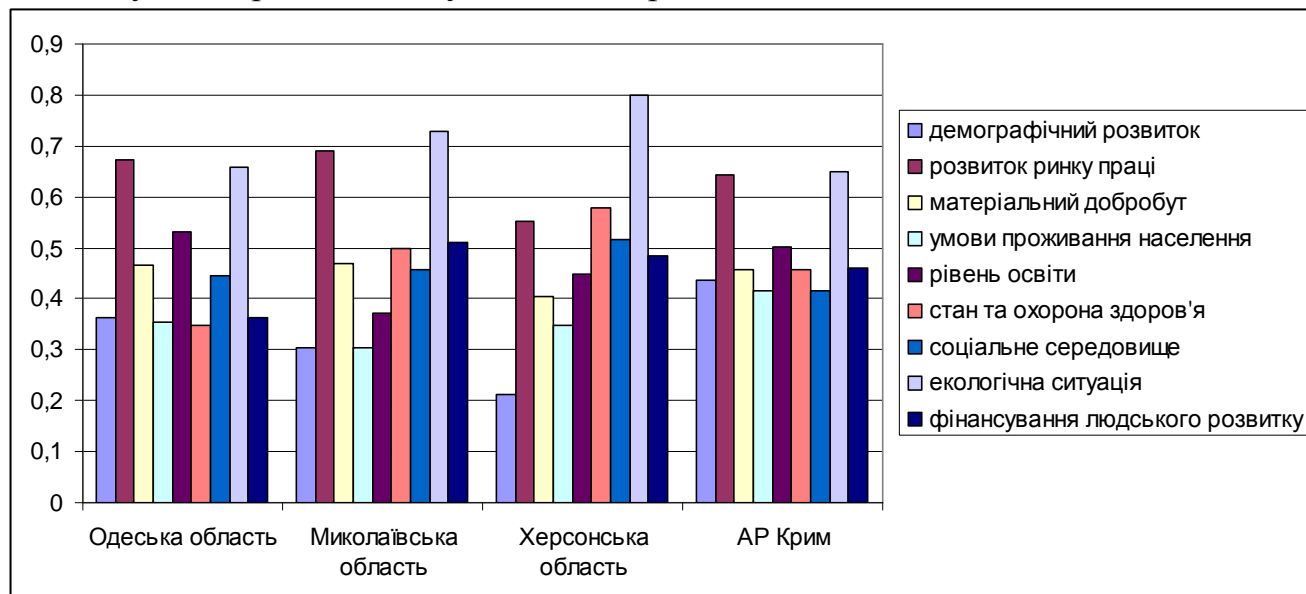

Рис. 3. Порівняння суб-індексів Індексу людського розвитку регіонів Українського Причорномор'я у 2011 р.

Виходячи із найбільших відставань регіонів Українського Причорномор'я за окремими суб-індексами людського розвитку, можна виокремити наступні пріоритети розвитку людського капіталу: Одеська область – стан та охорона здоров'я, Миколаївська та Херсонські області – демографічний розвиток, АР Крим – соціальне середовище.

Розвиток соціальних мереж. Згідно зі статистичною інформацією, громадські організації в регіонах Українського Причорномор'я є чисельними і формально до роботи в них залучено населення у наступних відсотках: Одеська область – 11%, Миколаївська область – 18,7%, Херсонська область – 8,7%, АР Крим – 58,5%, Україна – 82,2%. Серед приморських регіонів лідером за чисельністю громадських організацій є АР Крим.

В той же час, вплив на трансформацію соціального потенціалу у соціальний капітал здійснює не формальне, а реальне членство в громадських організаціях. Про реальне членство можуть свідчити результати соціологічних опитувань.

Соціологічне опитування «Чи можете Ви сказати, що залучені до активної громадської діяльності», проведене соціологічною службою Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова з 19 по 25 червня 2008 року, виявило, що до активної громадської діяльності залучено 19,7% населення південних регіонів України, що є трохи

більшим значенням показника, ніж в середньому по Україні – 11,6%. В той же час, 72,4% населення України вважає, що зовсім не впливає на центральну владу, і 62,8% - на місцеву владу [2].

Отже, громадські організації в Україні, в тому числі і в регіонах Українського Причорномор'я, не мають необхідного впливу на соціально-економічний розвиток держави та регіонів, що не сприяє підвищенню довіри в суспільстві.

Рівень довіри в регіонах Українського Причорномор'я, як і в Україні в цілому, є незадовільним і не сприяє розвитку соціального капіталу.

Важливими передумовами для формування соціального капіталу є високий рівень міжособистісної довіри. Від рівня міжособистісної довіри залежить готовність людей вступати у взаємовідносини один із одним. За визначенням Ф. Фукуями, «довіра – це очікування членів громади того, що інші її члени будуть вести себе більш-менш передбачувано, чесно і з увагою до потреб оточуючих, у згоді із суспільними нормами».

На основі соціологічних досліджень можна охарактеризувати стан довіри в Україні як «Всі не довіряють всім».

Показники довіри тісно пов'язані з показниками рівня задоволеності життям. Соціологи відзначають, що виразна незадоволеність політичною та економічною ситуацією в країні простежується серед жителів усіх регіонів. Так, економічною ситуацією незадоволені 85% у Західному, 80 – у Центральному, 77 – у Південному та 73% – у Східному регіонах. І це не є дивним при співвідношенні доходів найбідніших та найбагатших громадян України 1:30 (не враховуючи тіньової економіки!).

Узагальнено рівень **соціального самопочуття** вимірюється в моніторингу Інституту соціології за 20 показниками. Максимально можливий показник – 60 балів, мінімальний – 20 балів, середина – 40 балів. Найгіршим показник соціального самопочуття був 1998 року – 33,7 бала, найкращим – навесні 2009 року (перед кризою) – 39,4 бала. Далі показник значуще знизився – до 38,6 бала в 2010-му та 37,4 бала у 2012 р. Причому, 2012 року зниження рівня соціального самопочуття відбулося переважно не через погіршення матеріальних параметрів, а за рахунок таких показників, як рішучість у досягненні своїх цілей, упевненість у своїх силах, ініціатива та самостійність у розв'язанні життєвих проблем. Найбільше ж погіршення відбулося у впевненості у власному майбутньому: 2012 року цього не вистачало 72% населення, а у 2010 році – 64%. [3].

Наведені показники є загрозливими для соціальної стабільності, так як все свідчить, про те, що суспільство знаходиться на межі.

Уявлення про соціальне самопочуття, яке є важливим компонентом накопичення соціального капіталу, може дати дослідження стану задоволеності за теорією ієрархії потреб, запропонованою Абрахамом Маслоу.

З метою дослідження задоволеності потреб жителів Українського Причорномор'я в червні 2013 р. відділом соціально-економічного розвитку приморських регіонів Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України було проведено соціологічне опитування через

соціальні Інтернет-мережі, результати якого представлені на рис. 4. Опитування виявило, що найбільш незадоволеними потреби жителів Українського Причорномор'я є потреби, пов'язані із безпекою та матеріальним благополуччям, натомість рівень задоволення потреби в приналежності до суспільства, повазі, пізнанні є високим. За ступенем задоволеності усіх видів потреб жителів Одеська область є аутсайдером Півдня України, натомість Миколаївська область (окрім матеріального благополуччя) є лідером.

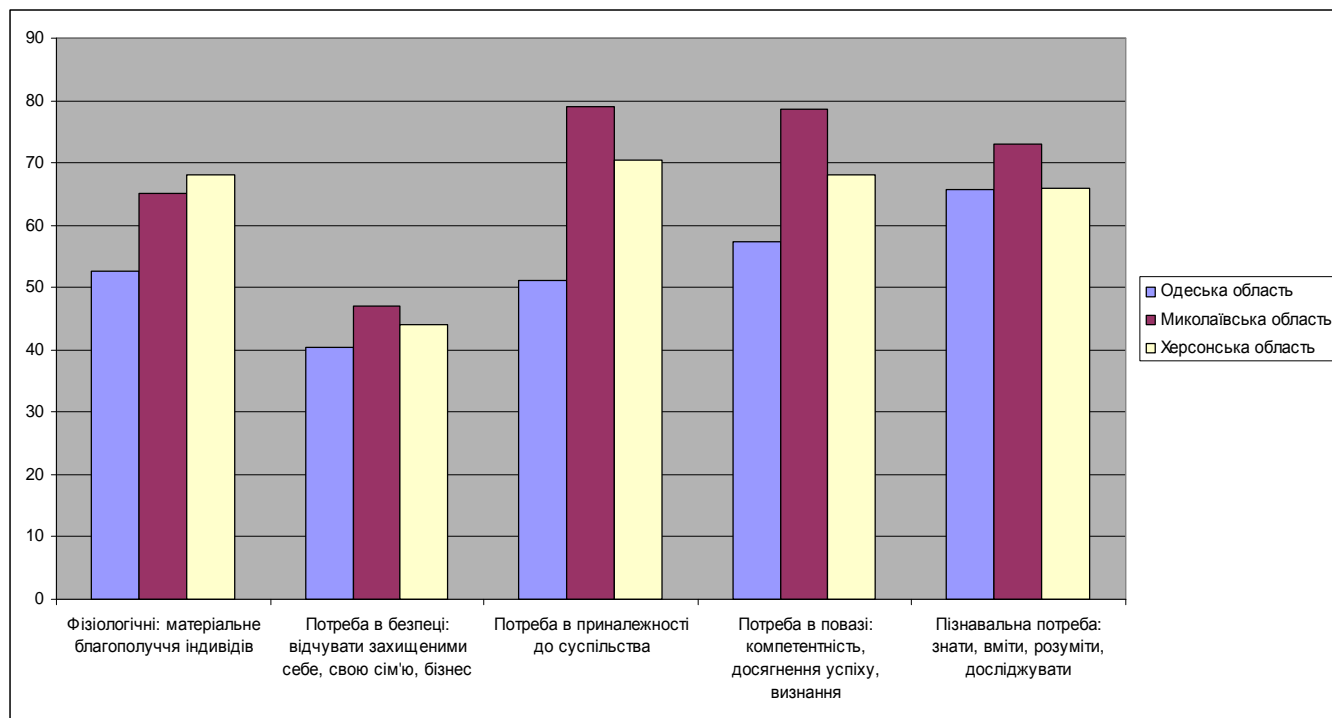

Рис. 4 Результати соціологічного опитування жителів Українського Причорномор'я (червень 2013 р.): “Як оцінюєте (у відсотках від 1 до 100%) задоволення Ваших індивідуальних потреб в регіоні свого проживання?”

На основі проведеного дослідження в якості пріоритетних напрямів накопичення соціального капіталу в регіонах Українського Причорномор'я виокремлено наступне:

- Розбудова правової держави та системи судочинства.
- Встановлення соціально-економічної справедливості у суспільстві.
- Формування у кожного мешканця регіону відчуття приналежності до території шляхом їх залучення до процесу розробки стратегії розвитку місцевості їх проживання.
- Залучення підприємств регіону та місцевої еліти до вирішення нагальних соціальних потреб місцевості – підвищення соціальної відповідальності бізнесу та заможних громадян.
- Збереження системи освіти і науки.
- Формування культури мистецького пізнання.

- Розбудова інфраструктури для людей із обмеженими можливостями.
- Патріотичне виховання молоді, що є базовим пріоритетом накопичення соціального капіталу та розвитку регіонів та держави у цілому.

Список використаних джерел:

1. Регіональний людський розвиток: статистичний бюлетень. – К: Державна служба статистики України, 2012.
2. Центр Разумкова: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=376,
http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=441.
3. Український тиждень: <http://tyzhden.ua/News/44878>,
<http://tyzhden.ua/News/46392>,
<http://tyzhden.ua/News/72023>,
<http://tyzhden.ua/News/75967>.

Шляхи підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України: матеріали круглого столу. – (Одеса, 27 червня 2013 р.). – Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Одесі. – Одеса, 2013. - С. 122-126.